

A.M.J.A. Berkvens

Een aanzet tot hervorming van het strafprocesrecht in Staats Opper-Gelder in 1762?

Inleiding*

Op 11 december 1761 wezen de schepenen van het hoofdgerecht Echt in het tot Staats Opper-Gelder behorende land van Montfort vonnis in het proces dat in januari van dat jaar door Peter van Ulft, luitenant-drossaard van het land van Montfort, als ambtshalve klager was aangespannen tegen Johannes Schmitz, gedetineerde en beklaagde. Van de procesakten resteren in het archief van de schepenbank Echt slechts enkele fragmenten – een “responderinge ... in loco torturae” van 23 november 1761 en de minuutsententie van 10 december 1761.¹ Het verdere dossier berust thans in het archief van de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden, terwijl ook in het archief van het Staats Hof van Gelder te Venlo stukken over deze procedure zijn te vinden.²

Op het eerste gezicht lijkt er weinig bijzonders aan de zaak. Johannes Schmitz was een leidekker uit het in het hertogdom Gulik gelegen Sittard, die in zijn onderhoud voorzag door werkzaamheden te verrichten aan kerken en kapellen in het hertogdom Gulik en in het aangrenzende land van Montfort, en kennelijk bij gelegenheid zijn karig loon aanvulde door het verduisteren en verkopen van daklood of het stelen van enkele schellingen uit een offerblok. Waarom trok een dergelijke simpele strafzaak, die diende voor een schepenbank van het land van Montfort, de aandacht van het Staats Hof te Venlo en van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden?

Bezien we eerst een aantal aspecten van de rechterlijke organisatie van Staats Opper-Gelder en van het land van Montfort, alvorens stil te staan bij de criminele procedure tegen Johannes Schmitz en het ingrijpen in de procesgang door het Staats Hof te Venlo en de Staten-Generaal.

Rechterlijke organisatie van Staats Opper-Gelder en van het ambt van Montfort

Aan het einde van de Spaanse Successieoorlog werd als uitvloeisel van de Vrede van Utrecht (1713) bij het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) bepaald, dat de Staten-Generaal, die sedert oktober 1702 een groot deel van het tot de Zuidelijke Nederlanden behorende Spaans Gelre hadden bestuurd³, dit territorium slechts ten dele zouden moeten restitueren. De Republiek behield echter de soevereiniteit over de stad Venlo, de heerlijkheid en vesting Stevensweert en het grootste gedeelte van het land van Montfort – de plaatsen Beesel, Belfeld, Linne, Sint-Odiliënberg, Vlodrop, Posterholt, Montfort, Maasbracht, Echt, Roosteren en Nieuwstadt – alsmede de heerlijkheid van Ohé en Laak. Ten behoeve van dit nieuwe generaliteitsland, Staats Opper-Gelder, besloten de Staten-Generaal bij resolutie van 5 juni

* Voornaamste gebruikte afkortingen: ARA Algemeen Rijks Archief; GLS *Gelderse Land- en Stadsrechten*; PSHAL *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* (= Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap); RAL Rijksarchief in Limburg; Sb. schepenbank.

¹ RAL, Sb. Echt, inv.nr. 17

² ARA, Archief Staten-Generaal, inv.nr. 5341, bijlagen loketkas lopende januari / februari 1762; RAL, Archief Staats Hof van Gelder te Venlo, inv.nr. 1071

³ A.M.J.A. Berkvens, ‘De instelling van het Staats Interim-bewind in het Overkwartier’ in: PSHAL 123 (1987) 146-161

1717 tot oprichting van het Staats Hof van Gelder te Venlo, als “een hof van appel ofte superieure rechter van het Overkwartier van Gelderlandt, sooveel tegenwoordigh onder den staat gehoort”.⁴

Ter omschrijving van de rechterlijke competentie van het Staats Hof werd aansluiting gezocht bij de competentie van de Soevereine Raad te Roermond, die tot januari 1716 als hoogste rechterlijke instantie in het Staats bezette Overkwartier had gefunctioneerd. Het Staats Hof was bevoegd recht te doen in alle zaken “welcke voor desen hebben gestaen ter kennisse ende judicature van de cancellarije ende het hof te Roermonde”.⁵ Dit hield in, dat het Staats Hof in eerste instantie bevoegd was te oordelen in gevallen, waarin partijen – met voorbijgaan aan lagere rechters – zich vrijwillig aan zijn rechtsmacht onderwierpen (prorogatie); daarnaast was het bevoegd in processen betreffende de landsheerlijke domeinen en terzake van bezitsstoornis. Tevens was het Hof in eerste aanleg bevoegd terzake van klachten over de ambtsvervulling van landsheerlijke officieren en fungeerde het als forum voor bestuursgeschillen en als leenhof. In strafzaken was de bevoegdheid van het Staats Hof zeer beperkt. De criminele rechtsmacht van het Hof was beperkt tot gevallen waarin de hoogheid, heerlijkheid en domeinen in het geding waren, of wanneer er sprake was van ambtsdelicten van rechterlijke officieren of andere overheidsdienaren, danwel delicten gepleegd door personen die het privilegium fori van de raad genoten, en tenslotte in gevallen van onjuiste toepassing van het recht, c.q. rechtsweigeren. Op grond van het plakkaat van kleine revisie (1613) kon men bij het Hof herziening vragen van de vonnissen van de subalterne schepenenbanken. Criminele sententies waren daarvan uitgesloten.⁶ In tegenstelling tot het Roermondse moederhof was het Staatse dochterhof niet tevens een bestuurscollege.⁷

Met uitzondering van de stad Venlo, de heerlijkheid Stevensweert en de heerlijkheid Ohé en Laak, behoorden alle schepenenbanken van het ressort van het Staats Hof tot het Land van Montfort. Oorspronkelijk een van de drostambten van het Overkwartier, was het ambt van Montfort in 1647 door de Spaanse koning Filips IV in zijn hoedanigheid van hertog van Gelre ten behoeve van Frederik Hendrik, prins van Oranje, omgezet in een heerlijkheid, het Land van Montfort. Deze heerlijkheid bleef in bezit van het Huis van Oranje tot het overlijden van de stadhouder-koning Willem III in 1702. Nadien vererfden de heerlijke rechten op de koningen van Pruisen. In de periode 1713-1769 werden de heerlijke rechten in het Land van Montfort namens hen beheerd door de Pruisische Domeinraad te Geldern in Pruisisch Opper-Gelder. In 1769 werden de heerlijke rechten opnieuw verworven door het huis van Oranje en in beheer gegeven aan de Nassause Domeinraad.⁸ Op het moment dat het hier te bestuderen proces speelde, was een groot deel van Staats Opper-Gelder derhalve nog particulier bezit van de Pruisische koning.⁹

⁴ G.A.H. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht 1997 (Publicaties rijksarchief Limburg nr. 5), blz. 16; in de officiële correspondentie van de Staten-Generaal wordt het Hof steevast aangeduid als “den hove geordonneert in het Overkwartier van Gelderland”.

⁵ Venner, *Inventaris Hof van Gelder te Venlo*, blz. 19

⁶ A.M.J.A. Berkvens, W.J.H.M. van de Pas, G.H.A. Venner, ‘De overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre (1543-1795)’, in: A.M.J.A. Berkvens e.a., *“Flittich erforscht und gecolligeert ...” Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis*, Maastricht 1995, blz. 197-199; A.M.J.A. Berkvens, *A propos van de affaire Laurent Timmermans*, inaugurele rede Universiteit Maastricht 1999, blz. 7

⁷ M.b.t. de bestuurlijke bevoegdheden van de Soevereine Raad te Roermond zie: Berkvens e.a., ‘De overheidsinstellingen’, t.a.p. blz. 197-198.

⁸ E.J.M.G. Roebroek, *Het Land van Montfort. Een agrarische samenleving in een grensgebied 1647-1820*, Assen 1967 (Diss. KUN, Maaslandse Monografieën 6) blz. 118-133; G.H.A. Venner, *Inventaris van archieven van overheidsfunctionarissen in het ambt Montfort*, Maastricht 1995 (Publicaties Rijksarchief Limburg nr. 2); M.C.J.C. van Hoof, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot (red.), *De archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811*, Den Haag 1997

⁹ E.J.M.G. Roebroek, *Het Land van Montfort*, blz. 140.

De hoge en lage jurisdictie vormden de kern van de heerlijke rechten, die de Pruisische koningen als heren van Montfort – naast andere rechten – toekwamen.¹⁰ Het Land van Montfort telde zes schepenbanken. De stedelijke schepenbank, of hoofdgerecht van Echt beschikte over een eigen scholtis, schrijver en griffier. Deze bank telde zeven schepenen, waarvan één ingezetene van Maasbracht en één van Roosteren. De vijf andere schepenbanken deelden gezamenlijk één ambulante landscholtis en landschrijver. Vlodrop en Roosteren vormden samen één schepenbank van zeven schepenen, de schepenbanken van Odiliënberg en Linne bestonden elk uit vier schepenen en die van het “vleck” Montfort uit drie schepenen. Deze vier schepenbanken hielden zitting te Montfort. De noordelijker gelegen schepenbank van Beesel en Belfeld telde zeven schepenen, vier uit Beesel en drie uit Belfeld. Deze schepenbank vergaderde te Beesel. In civiele en boetstraffelijke zaken fungeerde de scholtis, resp. landscholtis als rechter in oude zin, d.w.z. als maner van schepenvonnis, en de respectieve schepencolleges als rechters in moderne zin. De belangrijkste rechterlijke officier in het Land van Montfort was echter de drossaard of drost. Deze was namens de heer belast met de uitoefening van de hoge of criminele jurisdictie. Dit hield in, dat hij als openbaar aanklager fungeerde in lijfstraffelijke zaken, die ten overstaan van de schepenbanken van het Land van Montfort werden berecht. Ook stond hij in voor de voltrekking van de door de schepenbank, op maning van de schout, gewezen lijfstraffelijke vonnissen. Formeel benoemde de heer van Montfort alle rechterlijke functionarissen in het Land van Montfort. Feitelijk benoemde hij enkel de drost: de lagere benoemingen waren tot 1777 aan de drost gemandateerd.¹¹ Dit had tot gevolg, dat de drost grote invloed had op het functioneren van de rechtspraak in het Land van Montfort: schout, schepenen, secretarissen, deurwaarders en boden waren voor hun benoeming van hem afhankelijk. In de periode 1747-1765 werd de drost bijgestaan door een luitenant-drost.

De casus Johannes Schmitz : procedure voor het hoofdgerecht Echt

De procedure tegen Johannes Schmitz kende in hoofdzaak het in strafzaken ten tijde van het ancien régime gebruikelijke verloop in vijf fasen: “informatie préparatoire” of gerechtelijk vooronderzoek, aanhouding en examinatie van verdachte, het “enquest” of onderzoek ter terechtzitting, het scherper examen, eindvonnis en tenuitvoerlegging.¹² Wij beginnen onze uiteenzetting wegens gebrek aan gegevens over de préparatoire fase, met de tweede fase. Johannes Schmitz werd in januari 1761 in de omgeving van Echt aangehouden op verdenking van diefstal. Na zijn aanhouding werd hij verhoord door de luitenant-drossaard in aanwezigheid van twee schepencommissarissen uit de schepenbank Echt. Op basis van de tijdens het opsporingsonderzoek ingewonnen informatie diende de luitenant-drossaard op 15 januari de *provisionele feiten van belastinge* in. Johannes Schmitz werd beschuldigd van vijf strafbare feiten: het forceren van een offerblok te Sittard, idem in de kapel op de Schelberg te Echt, het ontvreemden van twee bijenkorven te Sittard, het verduisteren van daklood van de gereformeerde kerk te Sittard en het stelen van een neteldoekse “neusdoek” te Echt. Op deze beschuldigingen heeft de verdachte Johannes Schmitz, zoals in dit stadium van de criminele

¹⁰ E.J.M.G. Roebroek, *Het Land van Montfort*, blz. 165-166, acte van 12 mei 1769

¹¹ E.J.M.G. Roebroek, *Het Land van Montfort*, blz. 169-170; Roebroek vermeldt de schepenbank van Beesel en Belfeld op deze plaats ten onrechte niet als behorend bij het Land van Montfort. Hij vermeldt daardoor slechts vijf schepenbanken. Vgl. G.L.D. Roks, *Inventaris van het archief van de schepenbank Beesel en Belfeld*, Maastricht 1982 (inventarissenreeks Rijksarchief Limburg, nr. 24), blz. 5-14

¹² J. Monballyu, ‘De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16de tot 18de eeuw)’, in: C.H. van Rhee, F. Stevens, E. Persoons (red.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, 2001, blz. 63-108, t.a.p. blz. 74

procedure gebruikelijk, *semotis advocato et procuratore*, d.w.z. zonder bijstand van advocaat of procureur, nog op dezelfde dag mondeling geantwoord (*personale responderinge*). De schepbank van Echt heeft vervolgens de luitenant-drossaard bevolen de aanklacht schriftelijk te formuleren. Aan dit bevel heeft de luitenant-drossaard op 19 januari gevolg gegeven. De criminele eis luidde, dat de gedetineerde en beklaagde Johannes Schmitz wegens

“de begaene misdaeden ende diefstallen in de voors. provisioneele feyten van belastinge vermeldt, anderen ten exempel met soodaenige levensstraffe soude worden gestraft als bij de Landrechten ende in gevolgh Haer Hoog Mogenden placcaarten van den ersten april 1738 naer exigentie van saecke in recht en justitie soude bevonden worden te behooren”.

Uit de eis blijkt, dat de luitenant-drossaard een tweevoudige aanpak voor ogen stond. Volgens het statutaire recht van het Overkwartier werd diefstal met de galg gestraft, tenzij het gerecht van mening was, dat met een mindere straf volstaan kon worden, wegens de kleinheid van de diefstal, of om andere redenen.¹³ Het plakkaat van 1 april 1738 richtte zich met name op de bestrijding van “brandstichters, doodslaagers, moordenaars, roovers, straatschenders, landloopers, vagabonden, bedelaers en andere diergelijke delinquanten [die] onder de naem van heidens, Egyptenaers of andersints [opereren].” Dit plakkaat, dat tot doel had effectief optreden tegen bendes mogelijk te maken, was ook bij de vervolging van individuele delinquenten geliefd bij rechterlijke officieren, omdat indien een verdachte op grond van dit plakkaat werd veroordeeld, de Raad van State de kosten van de vervolging diende te vergoeden, terwijl de rechterlijke officier bovendien nog een aanzienlijk premie ontving. Bovendien voorzag het plakkaat in een verminderde rechtsbescherming van zwervers en landlopers, waardoor de eisen die aan de bewijsvoering werden gesteld aanzienlijk lager uitvielen.¹⁴

Bij het indienen van de eis heeft de luitenant-drossaard, zoals in dergelijke zaken in het Overkwartier gebruikelijk, de schepenen verzocht, aan verdachte een procureur toe te wijzen, en hem op te dragen binnen acht dagen schriftelijk van antwoord te dienen. Het hoofdgerecht van Echt heeft vervolgens enige moeite gehad om een procureur bereid te vinden om de verdediging van Johannes Schmitz op zich te nemen. Kennelijk heeft men daartoe aangezocht de Roermondse notaris en procureur Edmund Dionysii – dezelfde die enkele jaren later een belangwekkende rol zou spelen bij de verdediging van Laurent Timmermans, gevangene van de heer van Dalenbroek. Dionysii bleek echter daartoe niet voetstoots bereid, aangezien hij door de luitenant-drossaard nog niet schadeloos was gesteld voor de kosten die hij zou hebben gemaakt voor de verdediging van een misdadiger, die in 1760 te Beesel, eveneens in het Land van Montfort, was geëxecuteerd.¹⁵

Nadat ter rolzitting van 24 januari 1761 de belangen van de procureur en de luitenant-drossaard tegen elkaar waren afgewogen, waarbij het argument van de drossaard dat hij door de “frivole recusatie” van de procureur werd gefrustreerd in de vervolging van verdachte en daardoor groot financieel nadeel leed, aangezien hij inmiddels voor bewaking en levensonderhoud van verdachte moest zorgdragen, de doorslag gaf, werd procureur Dionysii echter met de verdediging van Johannes Schmitz belast. Op 31 januari werd schriftelijk van antwoord gediend.

¹³ GLS 371, art. 1: “Ein dieff verbuert naer landts gebruyck sijn lijff, ende verdient die galge, ... ten waere dat het gericht mits de cleinicheit van de dieverije, oft andere oirsacke, bevonde, dat hie mit mindere lijffstraffe behoerde te volstaen.”

¹⁴ Groot Placcaetboek VI 568-572; cfr. R. Camps, ‘Vagebonden in Venlo 1713-1794’, in: PSHAL 124 (1988) 201-264, t.a.p. blz. 236.

¹⁵ RAL, Archieven overheidsfunctionarissen ambt Montfort, inv.nr. 1556, extract uit het cohier van verbalen van 24 jan. 1761; over de rol van procureur Dionysii in het proces van de heer van Dalenbroek tegen Laurent Timmermans, zie: A.M.J.A. Berkvens, *A propos van de affaire Laurent Timmermans*, t.a.p. blz. 21 e.v.

Bij decreet van dezelfde datum werd vervolgens “de saecke ten thoon gereguleerd”; d.w.z. de schepenen droegen de luitenant-drossaard of diens procureur op bewijs te leveren, waarna de verdachte of diens procureur tegenbewijs zou mogen leveren. In de loop van de bewijsprocedure heeft de luitenant-drossaard de schepenen ervan weten te overtuigen, dat het bewijs van dien aard was, dat men het door middel van de pijnbank zou mogen completeren, zonder de procureur van verdachte in de gelegenheid te stellen namens hem van tegenbewijs te dienen. Aldus werd de ongelukkige Johannes Schmitz op 20 februari 1761 bij vonnis interlocutoir tot de pijnbank veroordeeld. Kennelijk wilde de luitenant-drossaard verder extraordinaris, d.w.z. enkel op de confessie van verdachte, procederen. De Gelderse Land- en Stadsrechten voorzagen echter niet in deze “Hollandse” wijze van procederen.¹⁶ Op grond van het plakkaat van 1738, dat in een verzwakte rechtspositie voorzag voor bedelaars en vagebonden, achtte de luitenant-drossaard deze summiere procedure echter toelaatbaar. Hij stelde zich daarbij op het standpunt, dat Johannes Schmitz niet langer metterwoon te Sittard gevestigd was, en daarom als vagebond moest worden aangemerkt.¹⁷

Volgens de Gelderse Land- en Stadsrechten mocht een verdachte alleen tot de pijnbank worden veroordeeld als aan drie vereisten was voldaan: de schepenen moesten welbericht zijn van de omstandigheden van het geval; de schuld van de verdachte moest zeer waarschijnlijk zijn; en de aard van het delict moest zodanig zijn, dat veroordeling tot lijfstraf in de rede lag.¹⁸ Naar de mening van procureur Dionysii was aan het laatste criterium niet voldaan. De waarde van de diefstallen, waarvan zijn cliënt werd beschuldigd was dusdanig gering, dat veroordeling tot lijfstraf volgens de Gelderse Land- en Stadsrechten niet voor de hand lag. Hij diende daarom op 22 februari 1761 een request in bij het Staats Hof te Venlo, waarbij hij verzocht dit “wederregtelijk en al te prematuur vonnis” van de schepenbank Echt te “casseren ende annuleren”. Dit verzoek werd door het Staats Hof bij decreet van 12 maart 1761 gehonoreerd. Het Hof bepaalde dat de bewijsprocedure moest worden voortgezet “op de voet van de landrechten, den gedetineerde ende beclaegde ... in sijnen contrarien thoon onvercort.”¹⁹

Het door Edmond Dionysii met succes ingestelde beroep tot nietigverklaring²⁰ van het interlocutoire vonnis wegens onjuiste toepassing van het recht had belangrijke gevolgen, zowel voor dit geval in concreto, als voor de behandeling van strafzaken door de schepenbank Echt en in het Land van Montfort in het algemeen. In concreto had de vernietiging van het gewraakte vonnis tot gevolg, dat nu het bewijs niet gecompleteerd kon worden door middel van de pijnbank, de volledige bewijsprocedure, bestaande uit “thoon”, “reprochen” en “salvatiën”, moest worden gevolgd en dat verdachte aanspraak hield op de rechtskundige bijstand van procureur Dionysii. Daarnaast was het gevolg, dat Johannes Franciscus van den Broeck, raad en momboir²¹ van het Staats Hof te Venlo, die ambtshalve over dit verzoekschrift had moeten adviseren, geattendeerd werd op mogelijke gebreken in de toepassing van strafrecht en strafprocesrecht door de schepenbank Echt en in het Land van Montfort.

¹⁶ Simon van Leeuwen, *Het Rooms-Hollands Regt*, Amsterdam, zesde druk, 1686, dl. XXVII, nr. 11-16

¹⁷ ARA, archief Staten-Generaal, inv.nr. 5341, missive van P. van Ulft, d.d. 23 januari 1762

¹⁸ GLS 380, art. 1-3

¹⁹ ARA inv.nr. 5341, loketkas lopende, januari 1762 “Copie van de ordonnantie verleend bij *de post*” 12 maart 1761

²⁰ Over het, wel van hoger beroep te onderscheiden, appel tot nietigverklaring zie: J. Monballyu, ‘De Raad van Vlaanderen, een soevereine raad in strafzaken?’, in: R. Huijbrecht (red.), *Handelingen van het tweede Hof van Holland Symposium*, Den Haag 1998 (ARA Publikatiereeks nr. 7), blz. 77-90, t.a.p. blz. 89.

²¹ Momboir of voogd was de in Gelderland en in het Overkwartier gebruikelijke benaming van de procureur-generaal en advocaat-generaal bij het Hof. Hij voerde de titel van raad en momboir, omdat hij in niet-fiscale zaken gewoon als raadsheer bij het Hof kon optreden.

Na dit – zoals later zal blijken eerste – ingrijpen van het Staats Hof te Venlo, werd de procedure tegen Johannes Schmitz enigszins op de lange baan geschoven. De bewijsprocedure sleepte zich voort tot begin november 1761, toen de schepenbank Echt Johannes Schmitz opnieuw bij interlocutoir vonnis tot de tortuur veroordeelde. Dit maal werd het tussenvonnissen niet meer aangevochten, waarna het op 6 november ten uitvoer werd gelegd. Tijdens deze pijnlijke ondervraging bekende de ongelukkige Johannes Schmitz alle hem ten laste gelegde strafbare feiten. Tijdens de recollectie trok hij zijn verklaring echter in. Hierop besloten de schepenen van het hoedgerecht Echt, op instigatie van de luitenant-drossaard, bij interlocutoir vonnis van 20 november 1761, hem opnieuw naar de pijnbank te verwijzen. De verdachte gaf er echter, op 22 november opnieuw “in loco torturae” gebracht zijnde, de voorkeur aan om zijn misdaden vrijwillig te bekennen: een diefstal ter waarde van drie schellingen uit het offerblok van de kapel aan de Schelberg te Echt, alsmede een aandeel van zeven schellingen in een opbrengst van vijftien schellingen uit de verkoop van een gestolen bijenkorf. De overige hem ten laste gelegde feiten bleef hij echter ontkennen. Zoals voorgeschreven, heeft hij zijn bekentenis vervolgens binnen vierentwintig uur “buyten alle hechtenisse, boeyen ende banden onder den blauwen hemel”, “vrijwillig” herhaald (de zgn. *recollectio sub dio*).

Op basis van de bekentenis van de verdachte concludeerde de luitenant-drossaard, dat het bewijs in zake was geleverd, waarna hij onder overlegging van het complete dossier zijn reeds in januari geformuleerde eis herhaalde, met het verzoek nu de zaak gesloten was, de schepenbank te completeren en over te gaan tot het wijzen van het vonnis. Aan het verzoek tot completering van de bank werd met bekwame spoed gevolg gegeven, waarna de schepenen van het hoedgerecht Echt op 10 december 1761 tot de volgende uitspraak kwamen:

“t voors. Hooftgerichte met assumptie al(s) boven nae maenisse van de scholtis doende recht, condemneert den gedetineerde ende beclaegde ter oirsaecke van sijne gedaene dieverijen ende feyten in actis vermeldt, dat hij met de koorde aen een galge door den scherprichter soodaenigh sal worden gestraft, datter de doodt naevolght, ende verners met eene ijsere keteinge daeraen vast gehecht ende andere ten exempel blijven hangen tot spijse der vogelen, verclaerende desselfs goederen ten behoeven van de heere cleger verbeurt, condemneerende des niet te min gedetineerden ende beclaegden in de costen ende misen van justitie ter taxatie ende moderatie van desen Hooftgerichte. Actum op den raedthuuse tot Echt den 10 decembris 1761.”

Cassatie van het vonnis: tussenkomst van het Staats Hof te Venlo en de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden

Toen men op 11 december 1761 tot tenuitvoerlegging van het vonnis wilde overgaan, kwam de zaak opnieuw onder de aandacht van Johan Frans van den Broeck, raad en momboir van het Staats Hof te Venlo, die te Echt aanwezig was in verband met de afwikkeling van een grensgeschil met het hertogdom Gulik. Aangezien hij op grond van de kanselarij-instructie van 1609 en op grond van artikel 40 van het Eeuwig Edict van 12 juli 1611²², belast was met

²² Eeuwig Edict 12 juli 1611, art. 40: Ende zoo haest als den misdadighen zal ghevangen zyn oft ghecompareert hebben in persooene, de rechteren ende officieren en zullen niet laeten terstont te verstaen totter instructie van zijn proces, met corte ende peremptoire deleyen, ende hen behoerlijck t'informereren ende te doen alle andere debvoiren van recht, dienende zoo wel tot belastinghe als ontlastinghe vande voorseyde misdadighen. Ende t'proces alzo sommierlyck gheinstrueert zynde, de voorseyde rechteren zullen besorghen t'zelve t'eynden, zoo haest alst moghelijck zal wesen, sonder in eenigher manieren t'excederen den termyn van sesse maenden, selfs in

het toezicht op de kwaliteit van de rechtspleging, wendde hij zich onverwijld tot het Staats Hof met het verzoek, “dat alle voortganck in saecke bij provisie sal worden gehouden in staeth ende surcheantie.” Hierdoor werd de voorbereiding van een appel tot nietigverklaring van het vonnis mogelijk.

Als reden voor zijn verzoek vermeldde de momboir, dat hij er van overtuigd was, dat Johannes Schmitz, die inmiddels – in strijd met artikel 40 van het Eeuwig Edict van 12 juli 1611 – al bijna een jaar gevangen werd gehouden, niet wegens een diefstal ter waarde van tien schellingen, die hij uit angst voor de pijnbank had bekend, ter dood veroordeeld had mogen worden. Hij achtte het daarom wenselijk, dat “de stucken in saecke gevloten” “ten spoedigste” aan het Hof zouden worden overgelegd

“om te connen oordeelen oft gemelte vonnisse nae recht en merites van saecke gegeven is, soo niet dat hetselve bij desen Ed. Hove soodaenigh gecorrigeert oft verandert mach worden als naer exigentie van saecke bevonden sal worden te behooren”.

Bij apostille van dezelfde dag besloot het Staats Hof de gevraagde opschorting van het vonnis te verlenen, en de beschikking aan de luitenant-drossaard en aan het hoofdgerecht van Echt te doen betekenen, met bevel het Hof ten spoedigste over de toedracht te informeren.²³ Tevens stelde het Staats Hof de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden van de opschorting van het vonnis in kennis. In hun schrijven attendeerden de eerst presiderende en andere raden van het Staats Hof Haar Hoog Mogenden erop, dat de casus van Johannes Schmitz geen incident betrof:

“Aengesien nu in de criminele proceduren alhier te lande dickwils seer veele abuysen en wederrechtelijke incidenten bij de ondergerichte – als bestaende meestendeels in onervaren en ongeletterde luyden – in het vervolgh soude connen werden begaen en dat in criminalibus alhier te lande geen revisie noch appel gepermitteert is volgens Landrecht pag. 336 art. 6 en cancelerije-instructie van den jaere 1609 art. 37, soo nemen wij onderdanighst de vrijheydt Uw Hoog Mog. voor te draegen, oft hoogstdeselve niet het voorsichtigste en het raetsaemste souden vinden tot voorkoominge van alle eventuele en irreparabele abuysen, dat van alle incidenten, debatten en vonnissen in criminele saecken en besonder in dit geval bij de gerechten gegeven alhier bij den Hove derselve examinatie en confirmatie voor derselver executie moghte werden verleent, soo en in dier voegen als Sijne Coninghlijke Pruyssische Majesteyt heeft gelieven goet te vinden in hoogst desselfs ressort in het Overquartier van Gelderlandt al overlange jaeren te statueren, en daertoe het Hoff aldaer te ordonneeren, sullende ootmoedighst d' eere hebben Uw Ho.Mog. heylsaeme ordres soo omtrent dit tegenwoordig geval als omtrent ons voordere geproponeerde af te wagten.”²⁴

Deze brief werd ter vergadering van de Staten-Generaal van 14 december 1761 gelezen en in handen gesteld van de Gedeputeerden tot de zaken van het Overkwartier, om daarover tezamen met enige gecommiteerden uit de Raad van State te dienen van advies.²⁵

saecken die meest twyffelachtich ende zwaer zyn. Ende zoo verre men bevint dat daer inne eenighe notable onachtsaemheyte ende dissimulatie geschiet zy, die van Onse raeden, waer onder zy resorterende zyn, zullen neersticheyt doen, om de saeken t'huerwaerts te trecken, ende de zelve van stonden aen te vuideren nae recht, ende voorts te procederen ter calengie ende straffinghe van zulcke onachtsaeme rechteren ende officieren, ghelijck de circonstanciën van hun misbruyck dat verheysschen zullen.

²³ RAL, Hof van Venlo, inv.nr. 1071

²⁴ RAL, Hof van Venlo, inv.nr. 62, register van minuten etc.

²⁵ Over de vaste commissies van de Staten-Generaal in de achttiende eeuw, zie: N.M. Japikse, ‘De Staten-Generaal in de achttiende eeuw’, in: S.J. Fockema Andreae, H. Hardenberg (red.), *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, Assen 1964, blz. 99-141, t.a.p. blz. 100.

Het verzoek van het Staats Hof om nadere informatie over de totstandkoming van het opgeschorte vonnis resulteerde in een opmerkelijk schrijven van twee schepenen van het hoofdgerecht Echt, waarin zij de totstandkoming van het gewraakte vonnis toelichtten. De schepenen Wackers en Schoolmeesters verklaarden, dat zij tezamen met twee andere schepenen van het hoofdgerecht, aangevuld met drie schepenen van Nieuwstadt de beklagde Johannes Schmitz bij meerderheid van stemmen tot de galg hadden veroordeeld. Alvorens zij daartoe waren over gegaan, hadden

“de berichtdoenders, die alsmede hunne voors. confraters onkundigh sijn in de rechten, om hunne conscientie te dechargeren ... copie [genomen] der bekentenissen die den voors. gedetineerde den 6. november lestleden in de torture gedaen heeft, ende met deselve sijn vervoeght tot eenige onpartijdige rechtsgeleerde, om daer omtrent hun sentiment te weten.”

De aldus – in strijd met het Gelderse Landrecht²⁶ – geconsulteerde rechtsgeleerde bleek van mening, dat de geringheid van diefstal de doodstraf niet rechtvaardigde, en dat het twijfelachtig was of de door verdachte bekende feiten wel voldoende bewezen waren. Hij had daarom geadviseerd de beklagde, conform de Gelderse Land- en Stadsrechten, een “mindere straffe” op te leggen, te weten geseling en een brandmerk. Waarom de schepenen dit advies niet hadden gevolgd, maar Johannes Schmitz tot de galg hadden veroordeeld, daarover lieten zij zich niet uit. Wel spraken zij de hoop uit dat zij hiermee het Hof voldoende zouden hebben geïnformeerd en dat zij “ten effecte van dijen buyten kosten sullen blijven”²⁷

Deze openhartige bekentenis van beide naar eigen zeggen rechtsonkundige schepenen schokte de momboir zodanig, dat hij daarin aanleiding zag, zich rechtstreeks tot de Staten-Generaal te wenden. In zijn missive van 18 december 1761 deed momboir van den Broeck niet alleen verslag van zijn interventie ten behoeve van Johannes Schmitz, maar vroeg hij ook aandacht voor de “pernicieuse gevolgen die gemelde ongehoorde maniere van procederen in crimineele saacken bij de ondergerichten en derselver reghters (wel) niet moeste uytleeveren”. Hij besloot zijn missive met het verzoek “dat haer Hoog Mogende dien aangaande tot handhavingh van de justitie een spoedige voorsieninghe gelieven te doen.” Deze missive met bijlagen werd ter vergadering van de Staten-Generaal op 22 december gelezen en eveneens ter hand gesteld van de *Gedeputeerden tot de zaken van het Overkwartier*, die samen met enkele gecommitteerden uit de Raad van State de zaak dienden te onderzoeken, alvorens daarover te rapporteren.²⁸

Op 8 januari 1762 kwam de affaire Johannes Schmitz opnieuw in de vergadering van de Staten-Generaal aan de orde. Conform het advies van de Gedeputeerden tot de Zaken van het Overkwartier werd besloten, de luitenant-drossaard Peter van Ulft en het hoofdgerecht van Echt te gelasten “alle de informatiën, notuelen, dingtalen, stucken en bewijsen in de voors. procedure gehouden, ingewonnen en overlegd” over te zenden naar Den Haag “met verdere last om interim en gedurende Haar Hoog Mogende deliberatiën met de executiën haerer vonnisse in desen te supercederen en dus alles te houden in staate.” Tevens werd besloten alle ter zake ingekomen stukken in handen te stellen van de landsadvocaten, die de Staten-Generaal van advies zouden moeten dienen, niet alleen over de merites van het vonnis zoals door het hoofdgerecht Echt gewezen, maar ook over de voorstellen tot verbetering van de

²⁶ GLS 336, art. 1 verbood de “lege bancken” zich te “beraden mit einige rechtsgeleerde ofte bie deselve ’t vonnis doen stellen”.

²⁷ RAL, Hof van Venlo, inv.nr. 1071, “Bericht voor D. Wackers en Johannes Schoolmeesters, beyde schepenen van den Hooftgerichte der stadt Echt, op de requeste bij den heere raedt ende momboir aen desen Ed. Hove den 11. decembris 1761 gepresenteert” (geëxhibeert 18 december 1761)

²⁸ Gedrukte resoluties van de Staten-Generaal 1761, fol. 792

criminele procedure ten plattelande, zoals in de missives van het Staats Hof en van de momboir vervat.²⁹ Hierna diende de luitenant-drossaard op 23 en 29 januari nog enkele “reflexiën” over de affaire Johannes Schmitz in bij de Staten-Generaal, alvorens bij missive van 1 februari het complete procesdossier over te zenden; terwijl de momboir op 9 februari nog een “Corte Memorie” aan de affaire wijdde, waarop de luitenant-drossaard op 11 maart reageerde door middel van een “nadere en ampele deductie der Gelderse Landreghten”. Ook deze correspondentie werd conform de resolutie van 8 januari in handen gesteld van de landsadvocaten, die op 23 oktober 1762 advies uitbrachten aan Haar Hoog Mogenden.³⁰

Uit de “reflexiën” en de “nadere en ampele deductie” van de luitenant-drossaard wordt duidelijk, dat hij grote bezwaren had tegen het voorstel van de momboir om criminele sententies van de schepenbanken in Staats Opper-Gelder te onderwerpen aan toetsing door het Staats Hof te Venlo. Hij stelde zich op het standpunt, dat op grond van GLS 336 art. 6 revisie van criminele sententies in het Overkwartier niet was toegelaten. Hij herinnerde de Staten-Generaal er aan, dat zij nooit hadden gepoogd “om verre te werpen ’s Landts-Privilegiën ofte daer in enige nieuwigheden in te introduceeren” en sprak het vertrouwen uit, “dat hoogst deselve die ook nu en voortaan sullen gelieven te mainteneren en te handhaven.”

Zijns inziens was er van excessen in criminele procedures in het algemeen geen sprake. Voor zo ver sprake was van “eenige excessen van debatten in crimineele saeken”, kon men deze over het algemeen toegeschrijven aan de procureurs van de beklaagden, “dewelcke niet anders en zoeken als het desparaet remedie van verlenkenisse des levens” en er naar streefden de rechterlijke officieren zodanig op kosten te jagen, dat zij “op pretexte van medogenthey” de verdachten “van de welverdiende straffe [zouden] verlossen, sonder in aanschouw te neemen ofte deselve grotere quaeddoenders sullen worden ofte niet”. Zo er al enige noodzaak was tot hervorming van het strafprocesrecht, zou deze volgens de luitenant-drossaard eerder een beperking, dan verruiming van de rechten van de verdachte en diens procureur moeten inhouden.

De kritiek van de momboir was van meer fundamentele aard. In een uitvoerige memorie analyseerde hij de feiten van belastinge, de bewijslevering door de rechterlijke officier, de onbestendigheid van de getuigenverklaringen, de ontoelaatbaarheid van de bekentenis van de verdachte en de gang van zaken met betrekking tot de toepassing van de pijnbank, alvorens te concluderen tot nietigheid van het vonnis en voorstellen te doen om dergelijke “irreguliere en ongehoorde manieren van procederen” voor het toekomstige te voorkomen.

Zijns inziens was er sprake van ernstige juridische gebreken in de procedure en van verregaande beïnvloeding van de schepenen door de luitenant-drossaard, met name via diens schoonzoon, die de rol van gerechtssecretaris vervulde. De bezwaren van de momboir richtten zich o.a. tegen het gerechtelijk vooronderzoek. Zijn inziens was dit ondeugdelijk, omdat een groot aantal verklaringen slechts van horen zeggen was, dan wel afkomstig van “onnozele” getuigen, en omdat het corpus delicti in een aantal gevallen ontbrak. De schade aan het offerblok in de kerk te Sittard was al hersteld voordat de schepencommissarissen de gerechtelijke plaatsopneming hadden verricht en de gestolen bijenkorven waren niet met zekerheid te herkennen. Zijns inziens had Johannes Schmitz wegens de geringheid van de strafbare feiten waarvan het *corpus delicti* wèl was gebleken niet ter tortuur verwezen mogen worden. Nu dat echter wel was geschied, had de schepenbank geen acht mogen slaan op de verklaringen die Johannes Schmitz op de pijnbank had afgelegd. De rechterlijke officier had verzuimd de schepencommissarissen te voorzien van interrogatoria. De ondervraging was, in

²⁹ Gedrukte resoluties van de Staten-Generaal 1762, fol. 23-24; bij missive van 1 februari 1762, te Den Haag ontvangen op 4 februari, werden de originele procesakten aan de Staten-Generaal toegezonden en aan de landsadvocaten ter hand gesteld (gedrukte resoluties Staten-Generaal 1762, fol. 77).

³⁰ Gedrukte resoluties van de Staten-Generaal 1762, fol. 66-67; 73; 77; 125; 176, 716-718.

strijd met het recht, niet geleid door de schepencommissarissen maar door gerechtssecretaris van de Leeuw, die als schoonzoon van de luitenant-drossaard Peter van Ulft niet als objectief kon worden beschouwd, en door procureur Lamberts, die namens de luitenant-drossaard optredend, evenmin als onpartijdig kon gelden. Deze twee hadden “de torture naer haer phantasie gedirigeert”: zij hadden verdachte ondervraagd op “feiten niet *in actis*”, waarvan hij niet eerder beschuldigd was. De schepencommissarissen hadden verzuimd daartegen op te treden. Tot overmaat van ramp hadden zij bovendien goed gevonden, dat procureur Lamberts eigenhandig de bekentenis van Johannes Schmitz had geredigeerd, op zodanige wijze dat deze zo veel mogelijk ten nadele van verdachte was uitgevallen; waarna Johannes Schmitz, die als Guliks onderdaan de “Nederduytse taele” niet machtig was, de verklaring in goed vertrouwen had ondertekend. Deze confessie was volgens het Gelderse Landrecht op zich ook weer onvoldoende voor de daarop gevolgde veroordeling. De schepenen hadden de bekentenis moeten verifiëren aan de hand van het *corpus delicti*.³¹

Volgens de momboir waren de strafbare feiten, zelfs indien ze bewezen verklaard zouden zijn, niet van dien aard, dat veroordeling tot een lijfstraf in de rede zou hebben gelegen. Dat dit ten onrechte wel was geschied, was zijns inziens te wijten aan onjuiste interpretatie van GLS 371, art. 1. Volgens dit artikel verdiende een dief de strop, tenzij de schepenen van mening waren, dat men vanwege “de cleinicheid van de dieverije” met een geringere straf zou kunnen volstaan. Om dit artikel op een juiste wijze te kunnen interpreteren, verwees de momboir naar GLS 352, art. 1 en 2, betreffende de diefstal van veldvruchten en het beschadigen van omheiningen en dergelijke. Deze delicten waren volgens het GLS boetstraffelijk van aard, zelfs bij een aanzienlijke geldswaarde. Deze artikelen zouden naar analogie toegepast moeten worden op de vermeende diefstal van bijenkorven. Het ontbreken van een expliciete strafbaarstelling van de diefstal van bijenkorven stond zijns inziens een lijfstraffelijke veroordeling in de weg. De geringe waarde van de mogelijk uit offerblokken gestolen geld rechtvaardigde zijns inziens evenmin een veroordeling tot lijfstraf. Eventuele pogingen om deze diefstal tot een gekwalificeerd delict op te blazen, als zijnde kerkdiefstal (*sacrum de sacrum*) waren zijns inziens kansloos, omdat het slechts ongewijde penningen betrof (*non sacrum de sacro*). Hij concludeerde daarom, dat het vonnis “irregulier en ongehoord” was en derhalve vernietigd zou moeten worden.

Om te voorkomen, dat de subalterne schepenbanken van Staats Opper-Gelder in de toekomst opnieuw de regels van het strafprocesrecht met voeten zouden treden, stelde de momboir aan de Staten-Generaal voor aansluiting te zoeken bij de praktijk, zoals die zich inmiddels in Oostenrijks en Pruisisch Opper-Gelder had ontwikkeld. Hij wees er in dit verband op, dat het inmiddels in de Zuidelijke Nederlanden gebruikelijk was, dat vonnissen in lijfstraffelijke zaken niet mochten worden uitgesproken, alvorens ze door de Geheime Raad te Brussel waren bevestigd. Hij achtte het in deze relevant te vermelden, dat ook uitspraken van de Soevereine Raad te Roermond, het moederhof van het Staats Hof te Venlo derhalve, dat bestond uit wetenschappelijk gevormde, professionele rechters, aan deze regel waren onderworpen, zoals zou moeten blijken uit een tweetal criminele vonnissen³², die recent nog voor de pronuntiatio ter bevestiging aan de Geheime Raad waren opgezonden. Daarnaast wees hij er op, dat al in 1729 in Pruisisch Opper-Gelder de regel was ingevoerd, dat interlocutoire vonnissen en definitieve vonnissen in strafzaken door schepenbanken gewezen, ter fine van approbatie aan het Justitz-collegium te Geldern moesten worden opgezonden, zonder dat dit werd beschouwd als een aantasting van GLS 336, artikel 6. Hij verbond hieraan

³¹ GLS 383, art. 18: “... ende den gerichte moet gebleken ende kennelick sijn dat die misdaet bie hem bekendt, oick in der waerheit is geschiet.”

³² Genoemd worden de processen tegen Johannes Crebber en N.N. Ingenbraebel. I.v.m. inventarisatie van het archief van de Soevereine Raad was het momenteel niet mogelijk de desbetreffende procesakten te bestuderen.

de conclusie, dat verplichte toetsing van vonnissen in strafzaken niet in strijd was met het in het Gelderse Landrecht en dat het daarom zonder meer vrijstond aan de Staten-Generaal om deze regel in Staats Opper-Gelder in te voeren. Daarmee zou dan in zijn gedachtegang automatisch een einde komen aan het “waarlijk afgrijselijk [feit], dat het leven van een mensch moet hangen van het oordeel van lompe, onkundige en dickwijls partijdige boerenscheepenen.”

De Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden als cassatie-rechter

Op 28 oktober 1762 kwam de affaire Johannes Schmitz opnieuw in de vergadering van de Staten-Generaal aan de orde. Op deze dag namen Haar Hoog Mogenden kennis van de bevindingen van de landsadvocaten, die ingevolge de eerder genomen resoluties de procesakten en de zijdens de luitenant-drossaard en het hoedgerecht Echt enerzijds en de momboir van het Staats Hof te Venlo anderzijds ingediende memories hadden geanalyseerd. Op grond van het advies van de landsadvocaten, besloten de Staten-Generaal, dat het vonnis, van de schepenen van het hoedgerecht Echt “zal worden gehouden voor niet geweest en gesteld buyten effect, zoals hetselve buyten effect gesteld word mits desen”. Het hoedgerecht diende in plaats van het vernietigde vonnis – naar analogie van de in middeleeuwse hoofdvaarten gebruikelijke procedure – een door de landsadvocaten geformuleerd concept-vonnis, als eigen vonnis te Echt uit te spreken. De strekking van dit vonnis was, dat Johannes Schmitz werd veroordeeld,

“ter oirsaake van diverse gepleegde dieverije en feyten in actis vermeld, omme gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te doen, en aldaer met roeden te worden gegeeselt, bant hem voorts ten eeuwigen dagen uit het Overquartier van Gelderland onder deesen staat ressorterende, mitsgaders uit het geheele district van de generaliteit, zonder ooit daar weder binnen te komen op zwaardere straffe, ontsegt den heer klager zijnen verderen of anderen eysch en conclusie op ende jegens den gedetineerden en beklagden gedaen en genoomen, en condemneert niet te min denselven gedetineerden en beklagden in de kosten en misen van justitie, ter taxatie en moderatie van deesen Hoofdgerichte.”

Hoewel de Staten-Generaal aldus tegemoetkwamen aan de bezwaren van de momboir Johannes Franciscus van den Broeck tegen de in het geval van Johannes Schmitz gevolgde procedure, bleken zij niet bereid om ook zijn andere aanbeveling op te volgen, en voor het toekomstige algemene maatregelen te treffen, die dwalingen van rechtsonkundige plattelandsscheepenen in de toekomst zouden kunnen voorkomen. Kennelijk met het oogmerk, de substituut-drossaard Peter van Ulft te appaiseren, stelden de Staten-Generaal, dat zij door deze resolutie op geen enkele wijze inbreuk wensten te maken op de Gelderse Land- en Stadsrechten, zoals die “gestatueert ende in observantie zijn”. Zij verklaarden in tegendeel, dat deze ook in de toekomst exact zouden moeten worden nagekomen, en dat de resolutie in het geval van Johannes Schmitz niet in precedent mocht worden getrokken. Nadrukkelijk werd besloten, “dat ten opzichten van de crimineele procedures en vonnissen zal worden gebleeven bij het oud gebruyck, conform de voorn. landrechten tot dato deeses geusiteert”. Het Staats Hof en de momboir moesten zich tevreden stellen met de opmerking, dat Haar Hoog Mogenden “zich laten welgevallen de conduite bij meergemelte Hove in de voorzeide zaake gehouden”, Bovendien werd hen permissie verleend in voorkomende gevallen

“dat in de crimineele justitie bij den gerechten exces of misbruyck mogte worden begaen, daarjegens bij surcheance ofte andersints sodanig te voorsien, als na omstandigheden van zaken mogt worden gerequireert en daarvan ten spoedigsten aan Haar Hoog Mogende kennis te geven,

ten einde daar omtrent bij haar Hoog Mogende te worden gesteld zodanige ordre als bevonden zal worden te behooren.”³³

Conclusie

Wat is nu het belang, van de hier in den brede uitgesponnen casus? Aan het slot van mijn inaugurele rede, heb ik in 1999 gesteld, dat mijns inziens in de Staatse Landen van Overmaze en in Staats Opper-Gelder het initiatief tot vernieuwing van het strafrecht uitging van magistraten.³⁴ Deze observatie strookt niet met de opvatting van G. Bossers, die ten zeerste betwijfelt of in deze territoria het initiatief tot vernieuwing van het strafrecht van magistraten is uitgegaan. Zijns inziens heeft er daar helemaal geen vernieuwing van strafrecht en strafprocesrecht, vergelijkbaar met die in andere territoria, plaatsgevonden vóórdat deze territoria in 1795 werden ingelijfd in Frankrijk, hoe verlicht sommige overheidsfunctionarissen ook waren ‘op papier’.³⁵

De casus van Peter van Ulft contra Johannes Schmitz illustreert – naar ik meen – enerzijds het zorgwekkende peil van de strafrechtspleging ten plattelande in Staats Opper-Gelder in de tweede helft van de achttiende eeuw. Anderzijds vestigt deze casus de aandacht op de wijze, waarop procureur Dionysii, op creatieve wijze omgaand met de beperkingen die de Gelderse Land- en Stadsrechten stelden aan de mogelijkheid van hoger beroep of revisie in strafzaken, door tussenkomst van het officie-fiscaal van het Staats Hof te Venlo, er in is geslaagd het vonnis van het hoofdgerecht Echt te laten vernietigen door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. Het ingesteld beroep tot nietigverklaring vestigt tevens de aandacht op een weinig bestudeerd aspect van de taakuitoefening van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden, namelijk als hoogste rechter in het geval van *recursus ad principem* vanuit de Generaliteitslanden en de pragmatische wijze waarop Haar Hoog Mogenden daaraan concreet invulling gaven.

De casus is ook interessant vanwege het politieke aspect. De momboir of procureur-generaal van het Staat Hof van Venlo beschouwde de onjuiste toepassing van het recht door de schepenen van Echt niet slechts als een incident. Voor hem was de affaire Johannes Schmitz aanleiding om bij de Staten-Generaal te pleiten voor het instellen van een verplichte toetsing van vonnissen in strafzaken, gewezen door subalterne schepenbanken in het ressort van de generaliteit. Hoewel in deze casus nog geen sprake is van een rechtstreekse afwijzing van de tortuur op humanitaire gronden, blijkt de momboir toch reeds uiterst kritisch te staan tegen de toepassing van dit onderzoeksinstrument. Zijn pleidooi om naar het voorbeeld van de Oostenrijkse Nederlanden de tenuitvoerlegging van kapitale straffen op te schorten, totdat deze door de soeverein zouden zijn bevestigd, vormt mogelijk reeds een aanwijzing in de richting van beperking, c.q. afschaffing van de doodstraf. Men kan vaststellen, dat vanuit Staats Opper-Gelder al vroeg in niet mis te verstane bewoordingen werd gewezen op misstanden op het gebied van de strafrechtspleging ten plattelande, maar dat deze signalen niet leidden tot verdergaande maatregelen van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. De maatregelen die in Oostenrijks en Pruisisch Opper-Gelder door verlichte monarchen, zoals Maria Theresia en Frederik II werden genomen, staan in schril contrast met de inertie van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden, die niet in staat bleken adequaat te reageren op initiatieven tot hervorming uit de diaspora.

A.M.J.A. Berkvens (Universiteit Maastricht)

³³ Gedrukte resoluties Staten-Generaal 28 oktober 1762, fol. 716-718

³⁴ A.M.J.A. Berkvens, *A propos van de affaire Laurent Timmermans*, t.a.p. blz. 40.

³⁵ Zie: *Pro Memorie* 3.2(2001) blz. 349

